

ეტყუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან

ტომი I

სტალინის სახელობის

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი 1956

კორნელი კეკელიძე

#309

ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლთა გამოცემისათვის*

სადავო არაა, რომ ძველი ქართული ტექსტების გამოცემისას დიდი სიფრთხილეა საჭირო. საქმე ისაა, რომ არასწორად წაკითხული დატექსტის საფუძველზე ხშირად ყალბი და შეუწყნარებელი დასკვნები კეთდება და უნიადაგო თეორიები ითხზება ამა თუ იმ საკითხის შესახებ. ძველი ტექსტის გამოცემისას შეცდომა შეიძლება მოუვიდეს არა მარტო ახლადდამწყებ მკვლევარს, მისაგან არაა გარანტირებული მკაცრი ფილოლოგიური მეთოდებით შეიარაღებული სპეციალისტიც, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როდესაც გამოსაცემი ძეგლი unicum-ს წარმოადგენს. ამის სადემონსტრაციოდ ჩვენ გვინდა ვაჩვენოთ ორი ადგილი, რომლებსაც კვლევარები ხშირად მიმართავენ, როდესაც ქართულ ლიტერატურაში „ქალის კულტისა“ და სატრფიალო-სამიჯნურო მოტივების ძიებას ჰკიდებენ ხელს.

1

ერთი ამ ადგილთაგანი მოიპოვება გრიგოლ ხანძთელის „ცხოვრებაში“, სადაც ლაპარაკია, სხვათა შორის, ზენონ ხანძთელის შესახებ (თავი XII, გვ. იზ-იწ, გამოც. ნ. მარისა).

ზენონის სამშობლო იყო სამცხე, ის იყო შვილი გამოჩენილი და შეძლებული მშობლებისა, რომელთაც ზენონსა და მის ერთადერთ დას დიდი „მონაგები“ დაუტოვეს. ზენონს თავიდანვე ბერობა სურდა და გადაწყვეტილი ჰქონდა მთელი თავისი ქონება დისათვის დაეტოვებია. ოდესაც ის „ამას განიზრახვიდა“, ამბობს ავტორი, „დაჲ იგი მისი ეშმაკისა განმარჯუებითა შეთცთუნა ვინმე უკეთურმან

* აკად. მომაბე, ტ. III, 1942.

კაცმან. და ღამე ყოველ წარვიდის შავშეთს“. (გვ. იწ, სტრ. 13-15). ისმის საკითხი: ვინ „წარვიდის შავშეთს“? წინადადების აგებულება ისეთია, თითქოს ამას ზენონის და სჩადის. ასე გაუგია ეს ადგილი თხზულებისა მის გამომცემელს აკად. ნ. მარს, რომელიც შემდეგს თარგმანს იძლევა“ пока Зенон разышлял об этом, некий недобрый муж соблазнил его содействии дьявола, и каждую ночь она уходила в Шавшетию (გვ. 96, თავი XII, 12-14). გამოსულნი ტექსტის არსეთი გაგებიდან, მკითხველნი, მოსწავლენი და ხშირად მკვლევარნიც ლაპარაკობენ მეცხრე საუკუნის ქართველი ქალის ისეთ არაჩვეულებრივ აქტივობაზე სიყვარულის საქმეში, რომელიც ზღაპრების ამორძალთა გაბედულობა-საქმიანობამდე მიდის. აქედან ფართო ასპარეზი ეშლება სხვადასხვაგვარ მოსაზრებას ჩვენი წარსული ცხოვრებისა და ზნე-ჩვეულებათა შესახებ.

#310

ნამდვილად კი ასეთი გაგება მოყვანილი ადგილისა არაა სწორი მართლაც, ყოველდამ სამცხიდან შავშეთს მოგზაურობა, ისიც ალბათ დაფარულად, არამც თუ ქალისათვისაა შეუძლებელი, ვაჟისათვისაც კი გაზვიადებული და გადამეტებულია. ეჭვი არაა, ღამით მოგზაურობს ამ შემთხვევაში არა ზენონის და, არამედ ის ჭაბუკი, რომელსაც ეს ქალი შეყვარებია. თხზულებაში ვკითხულობთ: როდესაც ზენონმა გაიგო მისი ოჯახისათვის სააუგო ამბავი, „შეიჭურვა საჭურველითა მარტოდ და ამწედრდა ცხენსა და დევნა უყო“ მისი მოკვლის მიზნით. ვის „უყო დევნა“, თავის დას? დასთან ანგარიშის გასასწორებლად რა საჭირო იყო ღამე დადევნება, განა სახლში არ შეეძლო, როდესაც მოინდომებდა, გასწორებოდა მას? აქ რომ, მართლაც, საქმე ვაჟთან გვაქვს მომდევნო სიტყვებიდან მჟღავნდება: „და ვითარ დიდი ქუეყანად ვლო, თქუა გულსა თვსსა, ვითარმედ: ვარ მე ჭაბუკ სახელოვან და რომელსა ვსდევ, ფრიად შეურაცხ არს; დაღაცათუ ვეწიო და მოვკლა, საბრკე არს სულისა ჩემისად, და უკუეთუ ცუდად უკუნვიქცე სახიდ ჩემდა, სირცხვილეულ არს ჩემდა“ (გვ. იწ, სტრ. 16-20). აქ ზენონს აუცილებელივ ვაჟი ჰყავს მხედველობაში: მე სახელოვანი ჭაბუკი, რაინდი, ვარ, ამბობს გულში ის, ის კი, რომელსაც ვსდევ, „ფრიად შეურაცხ არს“, როგორ გაუყადრო მას თავიო? სხვანაირი გაგება ამ ადგილისა შეუძლებელია. ასე რომ „ღამე ყოველ“ სამცხესა და შავშეთს შორის დადიოდა არა ზენონის და, არამედ მისი მოტრფიალე ჭაბუკი. რაც შეეხება გამოთქმას „ღამე ყოველ“, ეს, როგორც აკად. ა. შანიძემ გაარკვია ერთ-ერთ თავის წერილში, ნიშნავს არა „ყოველ ღამე“-ს (каждую ночь), არამედ „მთელ ღამე“-ს (всю ночь, შეად. ლუკ. V, 5 და სხვ.) აზრი შესაფერისი ადგილისა ასეთია: უკეთური ვაჟი, რომელმაც შეაცთინა ზენონის და, მთელი ღამე მოგზაურობდა შავშეთამდე.

მეორე ასეთი საცილობელი ადგილი მოიპოვება თხზულებაში, რომელსაც „სიბრძნე ბალაჰვარისი“ ეწოდება¹. აქ გადმოცემულია, სხვათა შორის, შემდეგი ეპიზოდი (გვ. 60); როდესაც მამამ გაიგო, რომ მისმა შვილმა, იოდასაფმა, ამქვეყნიურ ცხოვრებაზე ხელი აიღო მთლიანად და, როგორც ქრისტიანი ასკეტი, საიქიოზე ფიქრობს, საქმის შემობრუნება მოინდომა. მას ურჩიეს — შვილი მოექცია ქალთა წრეში, რომელიც შესძლებდა დაევიწყებინა მისთვის „საუკუნოდ“ და შეეყვარებინა „საწუთროდ“. მამამ მართლაც „გარდაადგინა ყრმანი მსახურნი და მათ წილ დაადგინა დედანი ქმნილკეთილნი“, რომელთაც დაავალა ყოველი ღონე ეხმარათ მისი შვილის შესაცთუნებლად. ამ ქალთა შორის განსაკუთრებული სილამაზით გამოირჩეოდა ერთი „ასული მეფისა“, ოდესღაც ტყვედ წამოყვანილი, რომელიც იოდასაფს „ფრიად უყვარდა სიბრძნისა და გონიერებისა მისისათვის და ასწავებდის მას სჯულსა ქრისტესსა“. ეს ქალი ეუბნება იოდასაფს, შენ თუ გინდა ჩემი მოქცევა ან გაქრისტიანება, იცხოვრე ჩემთან ერთი წელიწადი. თუ ეს დიდია,

#311

ერთი თვე, თუ გინდა ერთი ღამე! იოდასაფის წინაშე დასმულია მძიმე დილემა: ან დაუთმოს ხორცს, თუგინდ მცირე ხნით, და ამით ქრისტეს ახალი მიმდევარი შესძინოს, ან თავი შეიკავოს და ქრისტეს მორწმუნე დაუკარგოს. თავის შეკავებას ებრძვის არა მარტო სურვილი ქალის გაქრისტიანებისა, არამედ ისიც, რომ იოდასაფს, „შეაშთობდეს გულის-სიტყუანიცა“, ესე იგი მასში გაიღვიძა ადამიანურმა, ხორციელმა სურვილმაც. ვაჟმა არ იცის, როგორ მოიქცეს. ის შეწუხებულია ძალზე. ბოლოს, ნათქვამია ზოგიერთ ხელნაწერში, აქედან გამოცემაშიც, „იოდასაფ მიდრკა ნებასა ქალისასა“ (გვ. 68, სტრ 12) ესე იგი — დაუთმო ხორცს, დაეცა, ფაქტიურად შესცთა.

როდესაც ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში ასკეტიზმის არაბუნებრივობასა და ქალის მომჯადოებელ ყოვლისშემძლებლობაზე ლარაკობენ, ხშირად ამ ადგილსაც უჩვენებენ: ქალის წინაშე უძლური აღმრჩნდა ისეთი ასკეტიც კი, როგორიც იყო იოდასაფი; ის შესცთა, დაეცა არა მარტო გულში, არამედ ფაქტიურადაც. ასკეტიზმი რომ არაბუნებრივი მოვლენაა, ეს სადავო არაა, მაგრამ მოყვანილი ადგილი ასეთი დასკვნის საშუალებას არ იძლევა, იოდასაფი ფაქტიურად არ დაცემულა; ეს ადგილი დამახინჯებულია იმ ხელნაწერში, რომლის მიხედვით ის გამოცემულია. ეს რომ ასეა, შემდეგიდან ჩანს. შემდგომ

¹ გამოც. ილ. აბულაძისა.

სიტყვებისა: „ხოლო იოდასაჲ მიდრკა ნებას ქალისასა“, ნათქვამია: იოდასაჲი „ილოცვიდა ღრთისა მიმართ, რაითა აუწყოს უმჯობესი“ (გვ. 68, სტრ. 15-16), ესე იგი — როგორ მოიქცეს, თუ ის უკვე დაეცა და შესცდა ფაქტიურად, რაღა აზრი ჰქონდა ლოცვას, რომ ღმერთმა მას „უმჯობესი“ აუწყოს? მეორე: იოდასაჲს ჩაემინა, ძილში მან იხილა საშვებელნი სამოთხისანი და სატანჯველნი ჯოჯოხეთისანი. როდესაც გამოელვინა, ის გონებით განიცდიდა, ერთი მხრით, სამოთხის შვებას, მეორე მხრით, ჯოჯოხეთის სიმწარეს და ადიდებდა ღვთის მოწყალებას, რომელმან არა მისცა შთაგდებად მთხრებლსა ცოდვისასა (გვ. 68, სტრ. 27-28). აქ პირდაპირაა ნათქვამი, რომ იოდასაჲი არ ჩავარდნილა ცოდვის ორმოში, ესე იგი ფაქტიურად ის არ დაცემულა.

მაშ, როგორ უნდა ყოფილიყო თავდაპირველ დედანში? იოდასაჲის გულში ორი საწინააღმდეგო გრძნობა იბრძოდა. ის მერყეობას განიცდიდა. ამიტომ ამ ადგილას მოსალოდნელია: „ხოლო იოდასაჲ კნინდადა მიდრკა ნებისა ქალისასა“, ესე იგი — კინადამ გადაიხარა ქალის ნებისაკენ მისი შესრულების მიზნით. ეს რომ ასეა, ჩანს თხზულების მოგვიანო ხელნაწერებიდან, სადაც ვკითხულობთ: „ხოლო იოდასაჲ მიდრკა კნინდა ნებას ქალისასა“. (გვ. 105). მოგვიანო დროის ხელნაწერის მონაცემი ყოველთვის უარსაყოფი არაა, ხშირად ის უფრო სწორ წაკითხვას იძლევა, ვიდრე შედარებით უძველესი დროისა.

ასეთი უნდა იყოს, ჩვენი აზრით, ამ ორი ადგილის წაკითხვა-გაგება და ამასთან დაკავშირებით მათი ამა თუ იმ მიზნისათვის გამოყენება.